

A *Színház* folyóiratban 2013 óta közlünk tematikus összeállításokat női fókusszal. Az első ilyen nekirugaszkodást rá egy évre máris követte a második – még Koltai Tamás főszerkesztése alatt, Tompa Andrea közreműködésével. A szerkesztőség és a lap 2015. őszi átalakulása óta ennél is rendszeresebben, de már nem tematikus lapszámokban, hanem egy-egy lapszámon belül tematikus fókuszokban gondolkozva vittük tovább a genderkérdések tárgyalását is. A teljesség igénye nélkül: 2016 májusában a maszkulinitás (Schuller Gabriella vendégszerkesztésével), 2018 júniusában a női szerepek, 2019 májusában a női szerzők/rendezők kérdésével foglalkoztunk kiemelten. Ezt követi most *Láthatatlan (színház) történetek. Női nézőpontok* elnevezésű – kétrészes – blokkunk, amelyben a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Színház és Film Karán 2021 decemberében ezzel a címmel megrendezett konferencia előadásából publikálunk ötöt – megelőlegezve a Romániában készülõ angol nyelvű konferenciakötetet. A Bartha Katalin Ágnes és volt főszerkesztőnk, Tompa Andrea szervezte rendezvény előadói kivétel nélkül arra törekedtek, hogy láthatóbbá tegyék a tágabb értelemben vett régi színház női szereplőit. Mindazokat, akik alkotóként, vezetőként, színészként, íróként, kritikusként és háttérmunkásként – akár pályájukkal, akár pályaelhagyásukkal, hiányukkal – közvetlenül alakították a színház ká-európai történetét. Jelen számunkban Anca Hațiegan, Ungvári Zrínyi Ildikó és Boros Kinga, áprilisban Cristina Modreanu és Kőnczei Csilla tanulmányát közöljük.

Amint az a konferencián is elhangzott, az amerikai történész, Gerda Lerner négy lépcsőben képzelte el a genderközpontú történetírást. („Placing Women in History: Definition and Challenges”, *Feminist Studies* 3, 1–2, sz. [1975]: 5–14). Az első lépcső: kiegészíteni a férfikánont a nők teljesítményeivel. A második: beszámolni mindennapi nőkről, akiknek nincsenek jelentős eredményeik. A harmadik lépcső: magunk mögött hagyni a teljesítményelvű (férfiközpontú) történetírást, mégpedig úgy, hogy naplók, önéletrajzok, levelek segítségével egy érzéki, több nézőpontú képet próbálunk nyújtani arról, milyen életet éltek, mit tapasztaltak a nők a mindennapokban. A negyedik lépcső esetében az a cél, hogy a történelmet a két kultúra, a férfi és a női közötti dinamikában képzeljük el. Hogy jobban megértsük, miért alakult úgy a színház-történet-írás, ahogy. Hogy a színház-történet ne csak zseniké és a fenegyerekeké (fenelányoké?), hanem mindannyiunké legyen. A közölt esszék szerzői mindezeket szem előtt tartva kísérik meg a színház emlékezetét a nemek, nemi szerepek felől újragondolni.

ANCA HAȚIEGAN

NACIONALISTA KISZORÍTÓSDI

Francesca Rozan esete

Romániában a hivatásos színházi közeg megjelenése a 19. században egybeesett a Román Fejedelemségek függetlenségi harcaival az oszmán uralom ellen. A nemzet eszméje mintegy szekuláris vallássá vált ebben az időszakban, a színház templomába pedig a nők is hamar bebocsátást nyertek – afféle diakonisszákként, felszentelve egyszerre a művészetnek és a nemzetnek. Az első román színházi iskolák tanulói között ugyanakkor számos idegen csengésű név szerepel. Ezekről a nőkről részletesebben írtam *Dimineața actrițelor* (A színésznők hajnala) című, 2019-ben megjelent könyvemben. Kutatásaim során nem találtam jelét annak, hogy nemzetiségük alapján bármiféle hátrányos megkülönböztetésben lett volna részük.

A nemzeti eszme vallásából a 20. század elején fejlődésnek indult a nacionalista, etnicista, fajvédő „eretnkség”. A zsidóság egymást követő bevándorlási hullámai Ausztria és Oroszország lengyelek lakta részei felől ugyancsak ezt a szélsőséget erősítették.¹ A 19. század során a pogromoktól való félelem nagy tömegeket ösztönzött bevándorlásra és le-

1 Az 1912-es népszámlálás adatai szerint a zsidók népességaránya Romániában 3,3% volt, a negyedik legmagasabb Európában Ausztria, Magyarország és Oroszország után. Moldáviában ez az arány a teljes népességhez viszonyítva 7,8% volt. A Moldávia szívében elhelyezkedő Jászvásár 75 229 lakosából 31 843 volt zsidó (azaz 42,3%), Bukarestben, Románia fővárosában a lakosság 12,79%-a.

telepedésre Romániában. Ezt a román népesség jelentős része fenyegetésként élte meg a román nemzetre nézve, elsősorban a gazdasági fejlődést, de az állami integritást illetően is. Az első szakaszban a nacionalista mozgalom a színházat tette meg kedvenc csataterének, így lett az 1906 tavaszán és 1913 őszén ütközetek színhelye. 1906. március 13-án a Bukaresti Nemzeti Színház épülete előtti téren egy aznap esti, francia nyelvű előadás megtartásának megakadályozására diáktüntétést szerveztek, mely sok sérültet követelő erőszakba torkolt. Később a román kulturális elit egy része szolidaritását fejezte ki a diákok egyik fő szervezőjeként fellépő Nicolae Iorga történéssel (1871–1940). Iorga a bukaresti irodalmi lap, a *Sămănătorul* főszerkesztői posztjának 1905-ös átvétele óta folyamatos hadviselésben állt azokkal, akik véleménye szerint káros hatással voltak a román nyelvre és kultúrára. A március 13-i események után ez a harc politikai fordulatot vett, amikor Iorga és követői egyesítették erőiket a Jászvásári Egyetemen politikai gazdaságtant oktató Alexandru C. Cuza (1857–1947) körül szerveződő nacionalista körrel. Cuza, a román antiszemitizmus „apostola”, 1905-ben a *Făt-Frumos* nevű lapban közölte „Nemzetiség a művészetben” című tanulmányát, melyet 1908-ban, 1915-ben és 1927-ben kötetben is megjelentetett. Ez a szöveg már az első kiadástól kezdve tartalmazta a szerző hitvallását, miszerint „a művészeknek, tudósoknak és politikusoknak nemzetiségük reprezentánsai-ként kell fellépniük”.² Ebből kifolyólag Cuza a zsidók „a kultúra területéről való eltávolítása”³ mellett érvelt. 1910-ben Iorga és Cuza közösen megalapították a Nacionalista Demokratikus Pártot, melynek programjában zsidóellenes rendelkezések is szerepeltek. Később Iorga eltávolodott Cuzától, és mérsékelté nézeteit; végül a szélsőjobboldali erőszak áldozatául esett. 1913-ban újabb nagy horderejű botrányra került sor, amikor a Bukaresti Nemzeti Színház újra műsorára tűzte a *Manassét*, egy zsidó származású román szerző, Ronetti-Roman (1853–1908) 1900-as színdarabját.

Ezen két incidens között egy harmadik is lezajlott a Jászvásári Nemzeti Színházban. A fő ismertetőjegyei hasonlóak voltak, de ez az eset mégis kevésbé ismert napjaink kutatói számára – a továbbiakban ezt fogom körüljárni. 1911. január 8-án egy fiatal színésznő, Francesca Rozan debütált volna az akkor Mihail Sadoveanu író (1880–1961) által vezetett Nemzeti Színházban, de az előadást antiszemita demonstráció zavarta meg. Francesca Rozan, akinek valódi neve Frieda Rosenberg volt, több generáció óta Romániában élő értelmiségi és művészcsaládból származott. 1907-ben végzett Aristizza Romanescu (1854–1918) osztályában a Bukaresti Zene- és Színművészeti Konzervatóriumban; volt tanára ajánlotta a Jászvásári Nemzeti Színház vezetősége figyelmébe. Hogy rövidre fogjam, időrendben sorra veszem az eseményeket, melyek Rozan a Jászvásári Nemzeti Színházból való eltávolításához és későbbi üldöztetéséhez vezettek.

1910-ben Francesca Rozant két meghallgatás után felveszik a Jászvásári Nemzeti Színházba – „en gage”, azaz ideiglenes munkaviszonyban. Az igazgató, Mihail Sadoveanu és a Romániai Akadémia két tagja, Anton Naum és Nicolae Gane is mellette szavaznak. A Jászvásári Egyetem Hallgatói Központjának nacionalista diákjai a Cuza-párti Constantin

2 A. C. CUZA, *Naționalitatea în artă. Principii, fapte, concluzii* (Nemzetiség a művészetben. Elvek, tények, következtetések) (Bukarest: Editura Minerva, 1911), 135.

3 Uo., 183.

A nacionalisták – Nicolae Iorga és A. C. Cuza mint Don Quijote és Sancho Panza, Nicolae Petrescu-Găină grafikája (1913)

N. Ifrim (1884–1960) vezetésével felkeresik a színház igazgatóságát, és kérvényezik Rozan eltávolítását az újév reggeli műsorból, ahol eredetileg debütált volna. Sadoveanu elrendeli Rozan helyettesítését egy másik színésznővel. A színpadi debüt újonnan kitűzött időpontja így január 8. Az aznap esti műsort az olasz szerző, Roberto Bracco egyfelvonásosa, a *Sacrificul* (Az áldozat) nyitja – a plakáton Rozan neve is szerepel a színészek között. Gustav Kadelburg színdarabját, *A sötét pontot* szintén játsszák aznap este.

A premier előtt a rendező Mihail Sadoveanut egy újabb hallgatói delegáció keresi fel, hogy állítsa le Francesca Rozan debütjét. Az ok, ahogy a *Tribuna* című erdélyi lap tudósításából kiderül: a jászvásári színház, Nemzeti Színház lévén, a „román művészet nemzetietlenedését” segítené elő „idegen elemek” felvételével. (A névtelen szerző cikke a *Tribuna* 11., a január 15–28. közötti időszakot lefedő lapszámában jelent meg „Nemzetiség és művészet” címmel, ami egyértelmű utalás A. C. Cuza tanulmányára.) A jászvásári rendőrfőparancsnok is közli vele az alá tartozó prefektúra egybehangzó, szíves kérését, hogy a zavargásokat elkerülendő tekintsenek el a *Sacrificul* előadásától. Ennek ellenére Sadoveanu engedélyt ad az előadásra, de a program sorrendjét megfordítja: az estét a *A sötét pont* nyitja 9 órakor, a nézőtérén nyugalom és csend uralkodik. A szünet után, Francesca Rozan színpadra lépésekor kitör a botrány: a nacionalista egyetemi hallgatók, gimnazisták és egyéb agitátorok támogatásával, botokkal, dudákkal és sípokkal felszerelve, kiabálással és füttökkel zavarják meg az előadást. A közönség megoszlik, mivel számos zsidó ül a nézőtérén. Végül a függöny lehull.

'A. C. Cuza eredetisége', Facla, 1911. április 2. (A karikatúrán Emanuel Socor látható, amint megpróbál valami eredetire lelni Cuza fejében, csak hogy találjon egy örült ötletet...)

A rendbontók a színház előcsarnokában gyülekeznek, ahol a *Deșteaptă-te, române!* (Ébredj, román!) című nacionalista dalt éneklük. Néhány néző a színpalán mögé menve vigasztalni próbálja a síró debütánst. A színház falain kívül a zaklatás tovább folytatódik. A színésznőt hurrogva és fenyegetőzve otthonáig követi a rendbontók egy csoportja. Kollégája, Gheorghe Cârjă színész egyedülként a védelmére kelve revolverrel a kezében kíséri haza.

Az incidens utáni héten zsidó diákok és fiatalok lépéseket tesznek Sadoveanu, Petre P. Carp miniszterelnök és Constantin C. Arion kultuszminiszter meggyőzésére, hogy nyilvánosan ítéljék el az esetet, ismét tűzessék másorra az előadást, és rendeljenek el rendőrségi nyomozást az ügyben. Pletykák keringenek néhány színházi alkalmazottról, akik „a vezetőség utasításai ellenére”⁴ segítőként részt vettek a botrány kiélezésében. Zsidó színházlátogatók egy csoportja a Nemzeti Színház előadásainak bojkottálására szólítja fel a helyi hitközség tagjait. A zsidó közösség eszköze a román szín-

padokon megnyilvánuló antiszemitizmus visszaszorítására a színházi előadások bojkottálása volt. Tekintve, hogy a zsidók nagy létszámban látogatták a színházakat, hiányuk azonnal érezhető, súlyos következményekkel járt a bevételekre nézve. Bukarest, Konstanca, később Craiova hallgatói és ifjúsági körök is szolidaritásukat fejezik ki a jászvásári nacionalista diákokkal. Ugyanakkor január 14-én a helyi Hallgatói Központ 27 tagja nyílt levélben határolódik el kollégáik „meggondolatlan viselkedésétől”.⁵ Az aláírók között szerepel a későbbi jelentős nyelvész Iorgu Iordan és a zenész Mihail Jora is. A legtöbbjük lemond a tagságáról a Hallgatói Központban. Válaszul a Hallgatói Központ vezetése közleményt bocsát ki, melyben támogatásáról biztosítja a Rozan debütjének estjén – „nem a művész személye”, hanem „a zsidó elemek a nemzeti kultúra területére való beáradása ellen”⁶ – demonstráló hallgatókat. Január 12-én és 13-án a Jászvásári Nemzeti Színház igazgatósága két sajtóközleményt bocsát ki, melyekben beszámolnak a színésznő felvételének körülményeiről.

4 „Ultima fază a scandalului de la Teatrul Național din Iași” (A jászvásári Nemzeti Színház körüli botrány utolsó felvonása), *Egalitatea*, 1911. február 18., péntek, 51.

5 „Manifestația naționalistă din Iași” (A jászvásári nacionalista demonstráció), *Egalitatea*, 1911. január 21., péntek, 19.

6 Uo.

„A nemzetiségre vonatkozó kérdés nem hangzott el, nem is hangozhatott el. Az egyetlen kérdés az volt, tehetséges-e a jelentkező, vagy sem”⁷ – így az első közlemény. A második már a helyi zsidóságot vádolta a színház bojkottálásáért: „Ez a viselkedés az intézménnyel szemben pont annyira civilizálatlan, mint azoké, akik megzavarták az előadást.”⁸ Ugyancsak január 13-án egy másik helyi lap, az *Opinia* közli Mihail Th. Popovicinek (1865–1960), a Nemzeti Színház tagjának tiltakozó publicisztikáját. Popovici szerint a nacionalista diákok „nemzetellenes cselekményt” követtek el, amikor viselkedésük miatt a zsidó közönség elhagyta a színházat. „A közönségünk tudja ezt, és mi, színészek, még jobban tudjuk, hogy színházunk látogatói nagy számban a helyi zsidóságból kerülnek ki, és korábban egyáltalán nem láttuk a nacionalistáinkat a színházban, még akkor sem, mikor román szerzők darabjait játszottuk” – írja.⁹ Az ügyben érdeklődést mutat Alexandru Marghiloman belügyminiszter, Petre P. Carp miniszterelnök és személyesen I. Károly király is. Az *Opinia* január 13-i száma alapján Marghiloman levélben tájékoztatta Jászvásár polgármesterét: „Öfelségét rendkívül érzékenyen érintették a jászvásári események hírei, ahol is a választói akaratra hivatkozva a nacionalista diákság szabad kezet kapott, hogy ilyen zavarkeltést engedhessen meg magának.” (Nicolae Iorga és A. C. Cuza Nacionalista Demokratikus Pártja ekkoriban teljes erővel kampányol a parlamenti választásokra.) A miniszterelnök jelzi, hogy jelentést vár Francesca Rozan színészi állásban maradásáról és a *Sacrificul* újbóli műsorra tűzéséről a Jászvásári Nemzeti Színházban.

Az *Universul* január 19-én és 20-án interjúkat közöl Spiru C. Haret és Constantin I. Istrati korábbi kultuszminiszterekkel, akik elítélik a jászvásári agresszív demonstrációt. A helyi zsidó fiatalok újabb táviratot küldenek a miniszterelnöknek, melyben arra panaszkodnak, hogy hitközségük tagjait színházjegyvásárlásra kényszerítik. A Hallgatói Központ ablakában plakát hívja fel a jászvásári román polgárokat a Nemzeti Színház támogatására, hogy az „ne szoruljon rá a zsidókra”.¹⁰ A színházi könyvelés rettenetes bevételkiesést mutat.

Január 25-én az erdélyi *Tribuna* egyik tudósítója arról tájékoztatja az olvasóközönséget, hogy a Jászvásári Nemzeti Színház vezetősége elbírálás céljából vitára bocsát egy Francesca Rozan által benyújtott panaszt, miszerint egy színészként is dolgozó színházi ügyelő „rendezte meg az egész »botrányt«. És mindezt pusztán féltékenységből, amitől a művészek, különösképpen a drámai művészek úgysem tudnak soha megszabadulni.”¹¹ Nevezett művész panaszát ugyancsak vitára bocsátják, miszerint a színésznő „megsértette őt, miközben ügyelői munkáját végezte”. Francesca Rozan ügyének tárgyalását január 27-én délután 5 és 8 óra közé tűzi ki a színházvezetés. Végül azonban csak egyetlen panaszt tárgyalnak meg ebben az időpontban, State Dragomirét. Úgy tűnik, amikor Dragomir lebocsátotta a függőnyt, Rozan megsértette őt, mert

úgy tudta, részt vett a botrány megszervezésében. A vezetőség bírságot ró ki Francesca Rozanra, fizetését 15 napig visszattartják. Döntés születik arról is, hogy a színésznő „egyelőre” nem fog színpadra lépni a Nemzeti Színházban. A hivatalos indoklás szerint ez utóbbi rendelkezés a „demonstrációkból következő lehetséges kellemetlenségektől”¹² hivatott megvédeni a színésznőt. State Dragomir (1870–1920) ekkoriban a Jászvásári Nemzeti Színház első számú színésze, és történetesen Sadoveanu riválisa. Amikor a pletyka elkezdett terjedni Sadoveanu leváltásáról a színingazgatói posztról, támogatására a színészek aláírásokat gyűjtöttek, melyek közül egyetlen név hiányzott: Dragomiré. Bessarábiai származásából adódóan Dragomir megtapasztalta az ottani román kisebbség nemzeti identitásának elnyomását és leépítését, így különös érzékenységgel viseltetett a román nemzet ügye iránt – ez is magyarázhatja az incidensben való részvételét. A tény, hogy aláírása hiányzott a Sadoveanut támogató petícióról, Rozannal szembeni viselkedése motivációit is segíthet megérteni. A botrány rendkívül káros volt Sadoveanura nézve. A zsidó közönség hiánya miatt az évadot majdnem egy hónappal a kitűzött időpont előtt le kellett zárni. Vajon State Dragomir szívesen beült volna Sadoveanu igazgatói székébe? Ami a művész „féltékenységét” illeti Francesca Rozannal szemben, nem találtam más, erre utaló nyomokat. A *Tribuna* cikkéből nem derül ki, milyen jellegű, magánéleti vagy szakmai féltékenységről volt egyáltalán szó, de az utóbbi számomra egyáltalán nem kézenfekvő: érthetetlen, Dragomir hogyan érezhette veszélyben a pozícióját egy kezdő miatt. Lehetséges ugyanakkor, hogy Dragomir valamelyik kegyeltje tartott Rozan konkurenciájától. Bizonyítékok hiányában csak találgathatunk.

Február 9-én Francesca Rozan lemond pozíciójáról a Jászvásári Nemzeti Színházban. „A színház vezetősége ugyancsak későn hozta nyilvánosságra büntetésemet”¹³ – fogalmaz később a színingazgatónak írott nyílt levelében keseredelmes lemondását indokolva. „A döntés annál inkább meglepetésként ért, mivel onnan, ahonnan a megérdemelt méltó bánásmódot vártam volna, csak büntetést kaptam – áldozataként egy ilyen megátalkodott támadásnak.” A színésznő szerint a büntetést nem előzték meg valódi vizsgálatok. Az általa megnevezett tanúkat nem hallgatták meg. „Az engem ért igazságtalanság a napnál is világosabb” – írja.

Két nappal később, február 11-én a színház vezetői ismét összegyűlnek, és döntést hoznak Rozan Jászvásári Nemzeti Színházból történő „végeleges” kizárásáról. Ugyanezen a napon A. C. Cuza cikket jelentet meg a *Neamul românesc*-ben, a Nacionalista Demokratikus Párt Iorga által alapított lapjában rendkívül beszédes címmel: „Kísérlet a Jászvásári Nemzeti Színház judaizálására”.¹⁴ A szerző sokszorosan hangsúlyozza a zsidó színházlátogatók bojkottjának jelentőségét, és nem rejti véka alá az igazgatóság január 27-i döntése feletti megalégedését. Február 14-én Cuza újabb cikket közöl, melynek célpontja immár Rozan három illusztris támogatója: Constantin

7 „Incidentul de la Teatrul Național din Iași” (A jászvásári nemzeti színházi incidens), *Universul* 1911. január 12., szerda, 2.

8 „Incidentul de la Teatrul Național din Iași” (A jászvásári nemzeti színházi incidens), *Universul*, 1911. január 15., szombat, 2.

9 Popovici írásából az *Egalitatea* hivatkozott tudósítása is közöl részleteket: „Manifestația naționalistă din Iași” (A jászvásári nacionalista demonstráció), 21.

10 „Scandalul de la Iași” (A jászvásári botrány), *Egalitatea*, 1911. január 28., péntek, 30.

11 „Scrisori din București” (Bukaresti levelek), *Tribuna*, 1911. január 27–február 9., 4.

12 „În chestia incidentului de la Teatrul Național din Iași” (A jászvásári Nemzeti Színházban történt botrány ügyében), *Universul*, 1911. január 30., vasárnap, 3.

13 „Ultima fază a scandalului de la Teatrul Național din Iași” (A jászvásári Nemzeti Színház körüli botrány utolsó felvonása), *Egalitatea*, 1911. február 18., péntek, 51.

14 A. C. CUZA, „O tentativă de jidovire a Teatrului Național din Iași” (Kísérlet a jászvásári Nemzeti Színház judaizálására), *Neamul românesc*, 1911. február 11., 230–236.

A. C. Cuza és Nicolae Iorga (1910). Fotó: archív

Rădulescu-Motru, Spiru C. Haret és Constantin I. Istrati.¹⁵ A zsidó színészek francia és német színpadokon való jelenlétének érvével szemben azt hozza fel, hogy Franciaország és Németország konszolidálódott kultúrájú országok, és nincsenek Romániához hasonló demografikus nyomás alatt, kitéve a zsidó „invázióknak”. Április 1-jén Francesca Rozan neve újabb, immár a harmadik Cuza-cikkben bukkan fel, melyben a szerző a *Facla* szocialista hírlapban publikáló „rágalmazóit”, különösen Constantin Graur és Emanuel Socort támadja. Utóbbi régi ellenfele Cuzának: február 12-én a *Facla* kiadóján keresztül *O rușine universitară. Plagiatul D-lui A. C. Cuza* (Egyetemi szégyen. A. C. Cuza Úr plágiuma) címmel különbrosúrát jelentett meg, melyben megállapította, hogy Cuza plágiummal szerzett professzori fokozatot a Jászvásári Egyetemen. A kérdéses mű a *Despre populație* (A népről) címet viselte, és a Romániai Akadémia díjával jutalmazták. Cuza Graur és Socor kapcsán Francesca Rozant is bevonja válaszába, azt állítván róla, hogy Socor sógornője, aki egyben Graur sógora is.¹⁶ Állításait megismétli a *Plagiatul Poporației. O calomnie „more iudaico”* (Az „A népről” plágiuma, avagy rágalmazás zsidó módra) című, azonos évben megjelent pamfletjében is.¹⁷ Constantin Graur egy évvel később, a *Faclában* 1912. március 12-én közölt cikkében elutasítja ezeket a rágalmakat. Sajnos annak, hogy Rozan tényleg közvetett rokonságban állt-e Socorral, nem akadtam nyomára. Amennyiben Cuza Rozanra vonatkozó állításai igazak, úgy a nacionalisták mindenre elszánt vadászata a szí-

nésznöre már-már vendettaként tűnik fel. Egy dolog biztos: a nacionalisták gyűlölete követte Rozant a Jászvásári Nemzeti Színházból való eltávolítása után Jászvásár, Galac, Craiova és Ploiești privát színpadaira is, noha ez elméletileg már nem azok műve volt, akik a művészetben megnyilvánuló nemzetiség eszméjét védelmezték. Korábbi kizárásának fényében Rozant többé nem vették fel a Jászvásári Nemzeti Színházba. Helyette a „Vámpír” becenevű zsidó színész, Al. B. Leonescu utazó társulatához csatlakozott, majd a nyár során Alexandru Davila híres független színházának színészgárdáját erősítette. Később a frissen felavatott, bukaresti Comedia Színházhoz szerződött; itt érte el legnagyobb sikereit Ion Manolescu oldalán, ami után ismét országos turnéra indult Alexandru Mihalescuval. 1911 március 13-án a bukaresti egyetemi hallgatók megünnepelik a bukaresti Nemzeti Színház előtti incidens ötödik évfordulóját. A „nemzeti öntudat ébredését” előmozdító tett áldásos következményeire Rozan esetét is példaként említik.¹⁸ 1911 júniusában a *Neamul Românesc* kiadója kiáltványt jelentet meg, melyet „minden városba eljuttatnak, ahol Rozan fellép”,¹⁹ a román közönséget Rozan előadásainak bojkottálására biztatva. Egy professzor az *Adevărul* június 17-ei számában megjelent cikkében méltán elmélkedik arról, hogy lehet az, hogy Al. B. Leonescut zsidó létére korábban nem akadályozták meg abban, hogy előadásokat tartson, legalábbis addig nem, amíg Rozant fel nem vette a társulatába. „Vagy talán az idegen nők veszélyesebbek ránk nézve, mint a férfiak?” – teszi fel a kérdést.²⁰

Fordította: Pikó András Gáspár

15 A. C. CUZA, „Încă trei „naționalisti”: C. Rădulescu-Motru, Spiru C. Haret, Dr. C.I. Istrati” (Újabb három „nacionalista”: C. Rădulescu-Motru, Spiru C. Haret, Dr. C.I. Istrati), *Neamul românesc*, 1911. február 14., 246–252.

16 A. C. CUZA, „Cele patru calomnii talmudice ale cahalului față de mine” (A káhal négy talmudi rágalma ellenem), *Neamul românesc*, 1911. április 1., 598.

17 A. C. CUZA, *Plagiatul Poporației. O calomnie „more iudaico”* (Az „A népről” plágiuma, avagy rágalmazás zsidó módra) (Vălenii-de-Munte: Neamul Românesc, 1911), 11–12.

18 MITROIU, „13 Mart. în București” (Március 13. Bukarestben), *Neamul românesc*, 1911. március 18., 503.

19 „Agitații naționaliste” (Nacionalista agitációk), *Egalitatea*, 1911. június 10., csütörtök, 173.

20 „EGY TANÍTÓ”, Școala d-lui Iorga (Iorga Úr iskolája), *Adevărul*, 1911. június 17., csütörtök, 1.